

BEVOLKING VAN OOSTMALLE 1496-1533

Leo Van Herwegen

1 INLEIDING

Ter voorbereiding van een artikel over het dorp van Oostmalle en zijn eerste heer van Renesse, Frederik II (° Utrecht 13/3/1470, † Breda 19/5/1538 na ziekte), was ik op zoek naar het aantal inwoners van de gemeente tijdens zijn 'heerschap'. Frederik huwde Anna van Hamal van Elderen op 15 november 1501. Deze dame erfde, via haar moeder Isabeau van Berchem die stierf op 25 september 1508, *'de helft van het dorp van Oostmalle met de smalle heerlijkheid, huizingen, hoven, bossen, beemden, tienden, [en] met de lenen van Malle, te Turnhout, te Brecht, te Baarle, te Beerse, te Gierle met de cijnzen aldaar ...'*¹ Drie jaar vroeger, op 21 september 1505, had Frederik in handen van de hertog van Brabant (Filips de Goede) het leenverhef van de hoge en middele heerlijkheid van Oostmalle gedaan. Frederik droeg dus na de dood van zijn schoonmoeder terecht de titel van 'heer' van Oostmalle.

Zowel pastoor De Molder als onze Heemkundige Kring (Florent Bosch) publiceerde al over het aantal inwoners van Oostmalle.² Hun informatie haalden ze vooral uit het werk van Jozef Cuvelier, *archiviste général du royaume*³ die zich baseerde op de documenten die opgemaakt werden voor de 'bedezettingen' van de hertog. De hertog van Brabant kon de inwoners van zijn hertogdom in duidelijk omschreven gevallen zoals een oorlog om geld vragen (de bede). De Staten, de vertegenwoordigers van de inwoners, moesten hiervoor hun akkoord geven en daarna trachtte men de belasting zo eerlijk mogelijk over alle inwoners te verdelen. Dit heette dan de bedezetting.

Om die op te stellen werden plaatselijke 'ambtenaren' aangeduid die het aantal gezinshoofden moesten tellen die in staat waren belasting op te brengen, en een 'borgemeester' die verantwoordelijk was om de belasting op te halen. Bij de telling van 1496 in het kwartier van Zandhoven werden Hendrik De Drivere, schout, Jan Gysels als borgemeester en Gielis Kyen, kerkmeester, aangesteld als bedezetters voor Oostmalle. Zij telden 122 haardsteden waarvan er 92 belasting moesten betalen. Een kwart van de bevolking (30 gezinnen) was dus zeer arm.

De telling vernoemt 7 poorterhuizen, de pastorie en het schoolhuis. Bovendien stonden er het van Berchemkasteel en het pas gestichte klooster van Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie-in-de-Tempel. De bewoners daarvan – wij schatten ongeveer 60 – rekenen we niet bij de boerenbevolking.

Van de 610 inwoners zijn er circa 550 landbouwers, zo'n 110 gezinnen met, grof gerekend, 220 kinderen. In deze 550 zijn de armen inbegrepen.

Ook in 1526 werden 'haardsteden' geteld en toen kwam men uit op 82 gezinnen. Bovendien woonden er in het klooster 36 bewoners (DM p. 59). Als we gemiddeld 5 personen per gezin rekenen, komen we op 446 inwoners. Wanneer we veronderstellen dat die 82 gezinnen alleen diegenen zijn die belasting kunnen betalen, dan mogen we nog circa 1/3 of 27 arme gezinnen bijtellen zodat de totale bevolking in 1526 om en bij 581 kon bedragen. Dit is echter een veronderstelling. We vinden nergens expliciet vermeld of het aantal van 82 'haardsteden' in- of exclusief de armen is.

Omdat er zo goed als geen oorlogsgeweld voorviel in Brabant tussen 1496 en 1526 of ziekte of misoogsten mogen we veronderstellen dat de bevolking vrij stabiel gebleven was. Voor mij is 581 meer waarschijnlijk dan 446 inwoners. Maar misschien kunnen we dat staven met andere documenten. We gingen daarom in het Renesearchief op zoek naar documenten die ons zouden toelaten de bevolking in het begin van de 16de eeuw te schatten.

¹ Manuscript nummer 15408 in de Koninklijke Bibliotheek van België: *Huwelike voirwaerde sjoncker Fredericks van Renesse ende jo rouwe Anna van Elderen van date anno 1501 15e novembris – folio 24.*

² De Molder, T. (1947), *Geschiedenis van Oostmalle*. Turnhout: Van Mierlo-Proost, p. 57. (DM p. 57)
Bosch, F. & Van Nieuwenhuyze, D. (2004), Malle door de eeuwen heen (III). In *Jaarboek 2004*. Malle: Heemkundige Kring van Malle, p. 10.

³ Cuvelier, J. (1912), *Les dénombremens de foyers en Brabant (XIVe-XVIe siècle)*. Bruxelles: Kiessling et Imbreghts. (online te raadplegen via: http://commissionroyalehistoire.be/pdf/A39FoyersBrabant/foyersBrabantOnomst_slim.pdf)

2 HET CIJNSBOEK 'IN HET GEMEYN' VAN 1533

2.1 DATERING

Het nummer AdR 0058 van het Renesearchief, gedateerd 1533, is het cijnsboek ('gemeyn boek' genaamd en genummerd n° 31) dat over de gronden handelt waarop de gebruikers cijns betaalden zowel aan Frederik II van Renesse als aan het klooster. Beide grondheren bezaten elk de helft van de lage heerlijkheid van Oostmalle en deelden de opbrengst van de gronden die in dit cijnsboek 'in het gemeen' beschreven staan.

In 1533 waren er drie cijnsboeken in omloop: het genoemde 'gemeynboek', het 'heelboek' en het 'kloosterboek'. Het heelboek handelde uitsluitend over de gronden die Frederik II alleen in zijn bezit had en het kloosterboek over de gronden waarover alleen het klooster zeggenschap had. De administratie van de cijnsbetalingen was in handen van de rentmeesters die door beide grondeigenaars aangesteld waren.

Voor Frederik van Renesse was Jan Vander Schueren rentmeester sinds de feestdag van Sint-Jan de Doper (24 juni) 1527. Zijn aanstellingsakte of 'commissie' (AdR 0680) noemt hem '*schout, meier, stadhouder van de lenen en rentmeester van Oostmalle*' en stipuleert dat hij zal '*bedienen als rentmeester al mijn [Frederiks] goederen, hoeven, tienden, cijnzen, bossen, beemden, weiden en al dat ik ter causen van Malle hebben mag ...*' Hij is dus ook verantwoordelijk voor het jaarlijks ontvangen van de cijnzen, de grondbelasting die elke eigengeërfde boer en buitendorpse gebruiker van de bewoonde gronden in Oostmalle moest betalen.

Alle jaren verschijnt in de afrekening, net als bij de vorige en de volgende rentmeester: '*Ontvangst van cijns in geld: Tot Malle van de maand van december te weten des zondags na Sint-Andriesdag [= 30 november] binnen [de] tijd dezer rekening – 26 carolusgulden 16 stuiver. Tot Turnhout des zondags na Sint-Andries [...] ontvangen – 14 stuiver. Tot Beerse jaarlijks op Sint-Andriesdag [...] ontvangen – 25 stuiver. Tot Gierle des zondags voor allerheiligendag [...] ontvangen – 2 carolusgulden. 4^a summa 32 gulden.*'

Dat de totale som van de cijnsbedragen niet klopt, komt doordat Frederik II van Renesse erop staat dat de geldcijns, net als voordien, met 32 gulden afgerekend wordt. Jan Vander Schueren had in AdR 0681 (de afrekening van het jaar 1527/1528) de ontvangen cijnsgelden samengeteld en het resultaat, 29 gulden en 19 stuivers, als inkomsten opgegeven. Dit was 2 gulden 1 stuiver minder dan gebruikelijk (*ordinaris*) maar dat kwam omdat Jan de betaling in hoenderen en kapoenen afzonderlijk afrekende: '*Ontvangst van cijnshoenen en kapoenen. Eerst hoenen waaraf 24 tot Breda [aan] mijn heer gezonden zijn en 16 stuk te 1 stuiver tezamen – 16 stuiver. Item 2 kapoenen waaraf de eene met de hoenen mijn heer gezonden [is] en de andere geschat op – 2,5 stuiver. 8^e somma 18,5 stuiver.*'

Frederik II gaat niet akkoord met Jans werkwijze, maar incasseert met plezier de extra inkomsten.

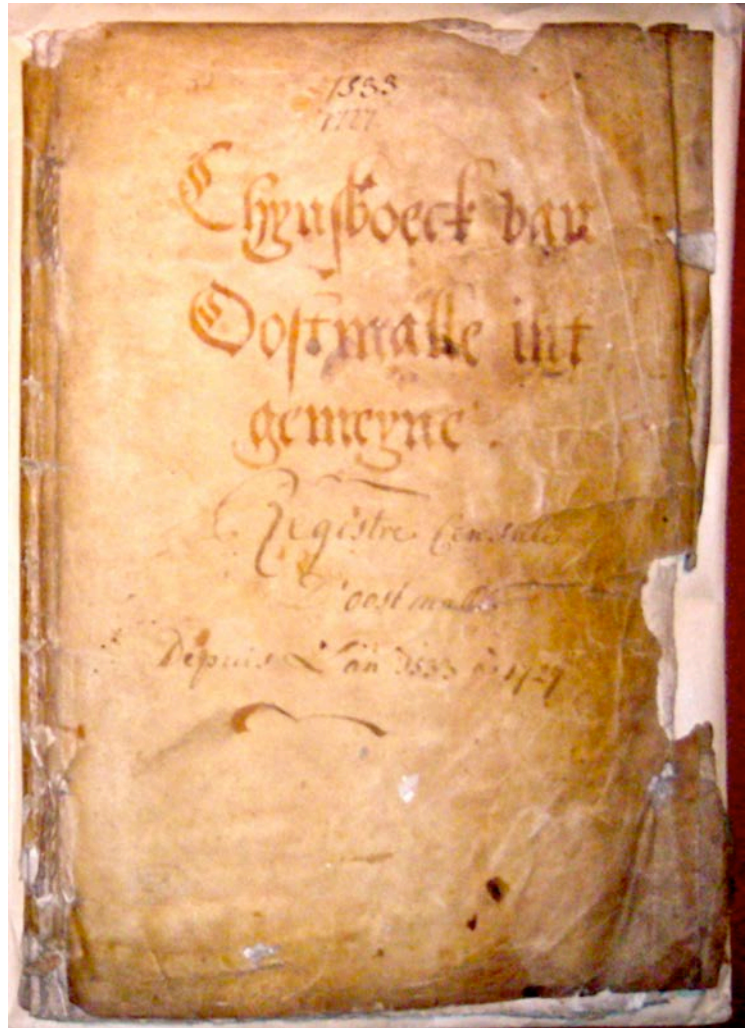
In AdR 0680 (het klad voor de eerste afrekening van 1527/1528) vertelt Jan Vander Schueren dat de cijnsboeken vernieuwd moeten worden: '*deze rentmeester zegt dat de cijnsboeken verduisterd zijn en men zal die vernieuwen met die van het klooster [...]*' Dat gebeurt dan ook in 1533. De aanhef van het cijnsboek AdR 0058, waarvan Jan Vander Schueren waarschijnlijk de auteur is, luidt: '*Dit is de erfcijns die mijn heer van Malle heer Frederick van Renesse en 't klooster van Onze Lieve Vrouw Presentatie in de Tempel beide tezamen gemeen he end zijn tot Oostmalle, [...] verschijnend jaarlijks op Sint-Andriesdag, en deze cijns is in aldusdanige navolgende vormen en manieren overgezet en verschenen in het jaar ons heren 1533 naar 't schrijven des hofs van Kamerijk.*'

2.2 VERBAND MET HET AANTAL INWONERS

Het document lijkt ons compleet (nog met een perkamenten omslag) en is exact gedateerd. Het vernoemt alle cijnsplichtigen van gronden die zowel aan het klooster als aan Frederik cijns betalen. Als we dit ook zouden vinden voor het heelboek en het kloosterboek, dan kenden we zowat alle inwoners van Oostmalle zonder de armen. Spijtig genoeg vinden we in het archief slechts onvolledige registers en notities van het heelboek en het kloosterboek. We trachten dit ontbreken van gegevens op te lossen via een omweg.

Toen Frederik III (kleinzoon van Frederiks II) de lage heerlijkheid van het klooster kocht, kwamen alle cijnzen in het bezit van van Renesse. Schout en rentmeester Jacobus Allaerts maakte op het einde van de 17de eeuw een overzicht van alle cijnsmannen en hun cijnzen. Dit is het document AdR 0588 in het archief. Hierin verwijst Jacob ook naar het cijnsboek waarin hij de cijnsbedragen vindt van de percelen die de cijnsmannen in gebruik hebben. Alle cijnsmannen van de drie cijnsboeken komen dus voor in de lijst.

Met de informatie uit beide documenten proberen we de bevolkingssituatie in 1533 te reconstrueren zodat we die kunnen vergelijken met de resultaten van de bezetting van 1496 en 1526.

Perkamenten omslag van het *Cijnsboek van Oostmalle int gemeyne*. (foto Leo Van Herwegen)

3 HET CIJNSBOEK IN HET GEMEEN (AdR 0058) IN DETAIL BEKEKEN

3.1 CIJNSBEDRAGEN, EEN HINT NAAR DE OUDERDOM VAN HET CIJNSBOEK

In 1533 wordt het cijnsboek in het gemeen (AdR 0058) vernieuwd. Dit wil zeggen dat men elk perceel dat cijnsplichtig is, beschrijft en toekent aan een cijnsplichtige en dit op een precieze datum. Er worden 195 percelen beschreven, samen 312,24 bunder groot (410,91 ha). Hiervoor betalen 84 cijnsplichtigen 4293,55 denieren of penningen (= 357,8 stuivers) cijnsgeld en 31 cijnsboenderen of kapoenen in naturacijns ter waarde van 372 denieren (= 31 stuivers).

De aanhef op folio 4 recto omschrijft in detail waarover het boek handelt (zie het laatste citaat in § 2.1). Het vermeldt ook de muntwaarden die gebruikt worden⁴: 'Vlaams de schelling. [...] de penning (= denier) gerekend voor 10,5 myten, de oude groten en de schelling voor 12 penningen [...]'

De belasting op een perceel kon in natura of in geldwaarde uitgedrukt zijn. Veel voorkomende naturacijnzen waren rogge, gerst, mout, evene (= haver), hoenen (= kippen) en kapoenen (= gesneden vetgemeste hanen). De waarde in geld van de naturacijns fluctueerde volgens de

⁴ Om geldwaarden om te rekenen naar courant geld baseren we ons op het artikel van: Lemmens, K., Rekenmunt en courant geld, verschenen in *Vlaamse Stam* 27 (1991), heruitgave in *Jaarboek 1998* van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Herent.

marktprijs van het product. In het *gemeynboek* komen als naturacijs alleen hoenderen en kapoenen voor.

Alle andere cijzen worden uitgedrukt in geldwaarden, meestal 'denier'. Grotere bedragen worden in 'schelling' geschreven, wat overeenkomt met hetzelfde bedrag in 'stuiver' of, zoals in de titelpagina gesteld, in 'oude groot'. We komen ook 'denier payments' tegen. Dit is een geldwaarde die vanaf 1291 voorkomt toen hertog Jan I van Brabant decreeteerde dat de cijns in oude denieren Lovens (Leuvens) moest betaald worden. Wanneer die geldstukken niet bij de hand waren, kon men voor drie denieren Lovens betalen met vier 'nieuwe' denieren die dan 'denier payments' (of 'borsgelt' = beursgeld) genoemd werden. Wat we ook nog tegenkomen zijn bedragen in 'oude engelse' (Engelse denier of Sterling) die we in 1533 gelijk kunnen stellen met vier Brabantse denieren. Een 'vuurijzer' komen we ook tegen; het had de waarde van één stuiver en werd onder graaf van Vlaanderen Lodewijk van Male († 1384) geïntroduceerd. Dat deze muntwaarden vernoemd worden, duidt op de hoge ouderdom van het cijnsboek. De cijnsbedragen bleven immers tot het einde van de 18de eeuw onveranderd.

Ook Floris Prims en Jos Ernalsteen verwijzen naar dit cijnsboek, dat sinds de opsplitsing van het leengoed 'Oostmalle' in 1302 in twee halve 'smalle heerlijkheden' onder de schoonzoons van ridder Jan van Esselbeke in gebruik zou zijn.⁵

De oude muntbeschrijving werd behouden tot het einde van het ancien régime. De waarde ervan werd door de rentmeesters omgerekend naar 'courant' geld, uitgedrukt in rekenmunt. De overheid bepaalde de wisselkoers. De echte munten waren na verloop van tijd immers uit circulatie. De reële waarde van de betaalde cijns volgde de evolutie van de zilverprijs.

3.2 DE CIJNSPLICHTIGEN OF TITULARISSEN

Op de eerste drie bladzijden van het cijnsboek schrijft Jan Vander Schueren een alfabetische lijst van de cijnsplichtigen, een namenregister. Het is wel een alfabetische klassering op voornaam, waarbij dan eigenaardigheden optreden als het klasseren van 'die persoon [= pastoor] van Oostmalle' onder de letter 'd'. In het namenregister wordt niet verwezen naar een bladzijde. In het cijnsboek worden de percelen, gegroepeerd per titularis, in dezelfde volgorde beschreven als in het namenregister.

We veronderstellen dat de genoemde titularis de cijnsplichtige was op de eerste zondag na Sint-Andries in 1533. Namen in het register vinden we ook terug als pachters of leenmannen van de heer in de afrekeningen van die jaren. Het zijn dus niet de namen van de oude grondbezitters maar die van de cijnsbetalers in 1533. De meeste zijn eigengeërfde boeren, boeren die generaties lang grondstukken bewerkten die binnen de familie overgeërfd werden en die zij als hun eigendom gebruiken (kopen, verkopen, verdelen, erven ...). De blote eigendom hoort echter bij diegene die de smalle of lage heerlijkheid van het grondgebied verkregen heeft, in dit geval dus Frederik II van Renesse. De schout (of meier) is de aangestelde van de heer die in deze zaken recht moet laten geschieden; de schepenen (of laten), als gelijken van de boeren, zijn diegenen die recht moeten spreken.⁶

Wanneer het grondstuk van eigenaar verandert moet dit bekrachtigd worden door de schepenen, die dit ook door de dorpssecretaris laten beschrijven in het schepenregister. Het cijnsboek wordt hiervoor niet gebruikt. Het wordt er wel op een bondige manier in beschreven door de naam van de nieuwe eigenaar boven de perceelbeschrijving te vermelden. Dit wordt meestal voorafgegaan door de formule 'modo', wat zoveel betekent als 'door handen van'. Soms wordt er ook de modaliteit bij vermeld, zoals 'bij koop'.

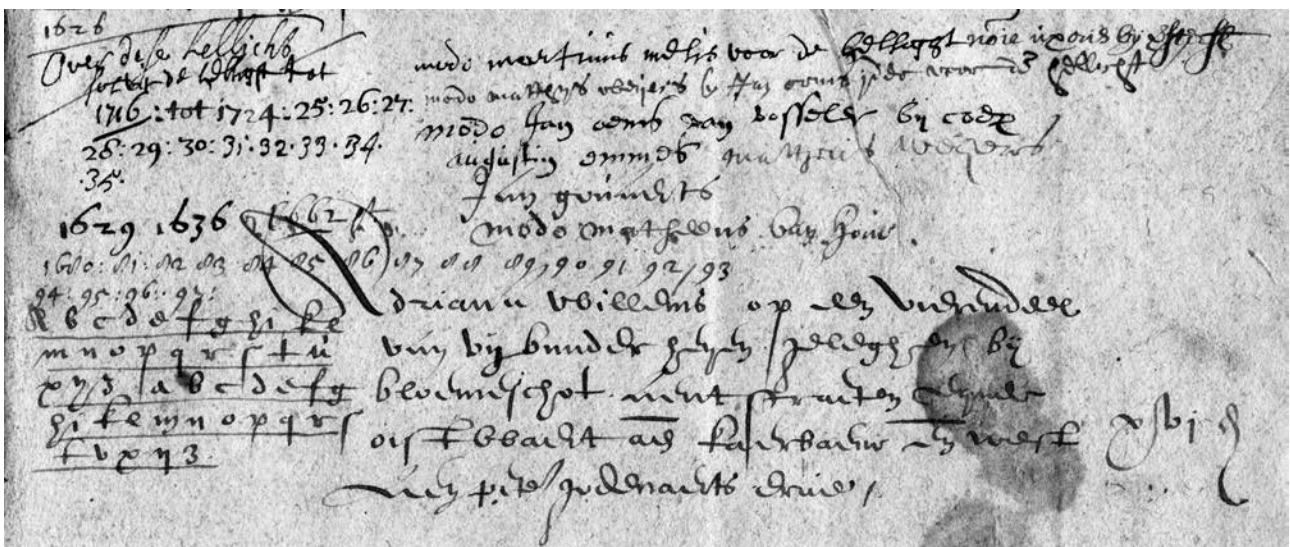
⁵ Prims, F. en Ernalsteen, J. (1936), *Campinia Sacra V. O.L.V. Presenteering-in-Templo te Oostmalle*. Antwerpen: Bureel van de Bijdragen tot de Geschiedenis, p. 9-10. De twee schoonzoons in kwestie van Jan van Esselbeke zijn Jan Volcaert en Jacob van Couree, die, mits betaling van een geldsom, van de hertog van Brabant Jan II op 24 augustus 1302 de toelating krijgen het leen 'Oostmalle' onder hen beiden te verdelen.

⁶ Wanneer de heer de middele en hogere heerlijkheid bezit, stelt hij een 'schout' aan. Wanneer hij slechts de lage heerlijkheid beleend heeft is er sprake van een 'meier', althans in Oostmalle en omstreken. De dorpelingen die als gelijken recht moeten spreken, heten dan respectievelijk 'schepen' of 'laat'.

Je kan je voorstellen dat na enkele generaties het boek zo volgekribbeld is dat het inderdaad opnieuw geschreven moet worden. De rentmeester moest ook, na enkele generaties, een afzonderlijk namenregister aanleggen van de cijnsplichtigen met een verwijzing naar de folio in het cijnsboek waarop het perceel en de hoogte van de cijns beschreven stonden. De oorspronkelijke eigenaar was verdwenen en de nieuwe eigenaar paste 'alfabetisch' niet meer in het lijstje. Spijtig genoeg beschouwden de meeste rentmeesters deze registers (ook wel 'klappers' genoemd) als alleen bestemd voor persoonlijk gebruik. De cijnsregisters die we in het archief terugvinden zijn meestal niet gedateerd en dikwijls onvolledig.

De beschrijving van het grondstuk vangt aan met de naam van de cijnsplichtige titularis; op de foto hieronder is dit Adriana Willems. De betaling van de cijns wordt met een letter uit het alfabet aangeduid in de linkerkolom, later registreert men het jaartal. Het cijnsboek bleef meer dan 200 jaar in gebruik. De opgaven in het cijnsboek van de nieuwe eigenaren moet je meestal van beneden naar boven lezen. Matheus Van Hove volgde Adriana Willems op en nadien werd Jan Govaerts titularis. Eens dat de tussenruimte tussen twee inschrijvingen van percelen opgevuld was met bijkomende notities moest de rentmeester wel een nieuw cijnsboek maken.

Na het eerste perceel dat de titularis toebehoorde, werden ook alle andere cijnsplichtige eigendommen vernoemd van dezelfde titularis, zodat het eenvoudig was om de gehele cijns van een belastingplichtige te overzien. Bij verkoop van een van de gronden gaf dit weer complicaties, want nu stonden al de cijnsen van één man niet meer gegroepeerd onder diens naam. Het nut van de klappers zal je nu wel duidelijk zijn.

De tweede post op folio 2 recto van het cijnsboek 'in het gemeyn', vernieuwd in 1553. In het midden staat 'Adriana Willems' geschreven, erboven 'modo Matheus Van Hove' en daarboven 'Jan Govaerts'.
(foto Leo Van Herwegen)

3.3 ENKELE OPMERKINGEN BIJ DE TITULARISSEN

Tussen het alfabetisch register in het *gemeynboek* (AdR 0058) en de inschrijvingen van de percelen vinden we enkele anomalieën. Zo staan er 90 namen in het register maar vinden we 92 namen van cijnsplichtigen in het cijnsboek. Andries Borchmans en Jan De Bie worden als titularis genoemd van cijnsgronden maar komen niet voor in het namenregister. Er staat weliswaar bij geen van beiden een betaling genoteerd. Het is best mogelijk dat Andries er niet meer was in december 1533. Er worden bij hem ook geen opvolgers vermeld.

Bij Jan De Bie staat er wel een notitie bovenaan zijn drie percelen gelegen op Briel: 'deze percelen staan op Lysbeth de Bie'. En inderdaad, onder Elisabeth de Bie alias Morckhoven vinden we dezelfde percelen met dezelfde aanslag beschreven en betaald. Jan zal waarschijnlijk overleden zijn en zijn weduwe betaalt de cijns.

Gek genoeg vinden we in het cijnsboek maar 84 titularissen met beschreven cijnsgronden. Zes cijnsplichtigen worden wel vernoemd in het namenregister maar zijn blijkbaar in 1533 geen titularis van een of meerdere grondstukken. Het namenregister is blijkbaar ook gebruikt om na 1533 nieuwe cijnsmannen te noteren. Peter Thuyts, Floris Bils, Lenaart Aerdekens en Joos Thuyts komen voor met de vermelding 'modo'. 'Modo' betekent dat de genoemde de actuele cijnsplichtige is. Dit was meestal de erfgenaam na het overlijden van de oorspronkelijke cijnsplichtige ofwel de koper van de grond.

Een andere mogelijke verklaring is dat Vander Schueren dezelfde persoon met een andere naam, dus dubbel, genoteerd heeft in het namenregister: wat denk je bijvoorbeeld van Michiel Ysendonck (geen perceel beschreven) en Peter Michiels Cocks alias Yseldoncks (wel percelen beschreven). Beiden komen voor in het namenregister maar alleen Peter bezit percelen en wordt getaxeerd.

Er zijn nog enkele dingen op te merken. De rentmeester noteert of er voor een bepaald jaar betaald is door in de linkerkolom, naast de perceelbeschrijving, een letter van het alfabet te schrijven (zie foto hierboven). Wie zijn cijns voor het jaar 1533 betaald heeft, krijgt de letter 'a' naast zijn naam. Wanneer het alfabet 'opgebruikt' is begint men gewoon opnieuw, totdat men de betaling noteert door het jaartal te schrijven.

Een van de 84 cijnsplichtigen heeft blijkbaar maar pas betaald vanaf 1538: bij Jan Vander Schueren vangt het alfabet aan met de letter 'f', en dit voor de 6 beschreven percelen. Jan blijkt eigenaar van 'de Swaen' te zijn, de herberg die op de plaats stond waar zich nu het lokaal van de Heemkundige Kring van Malle bevindt (in het Domein de Renesse). Hij betaalt daar trouwens een hoge cijns voor: 4 stuivers en 4 penningen. Het gaat hier om schout en rentmeester Jan Vander Schueren. Hij heeft zichzelf ingeschreven in het cijnsboek, maar zolang hij rentmeester is betaalt hij zelf geen cijnsen. Zijn bijdrage zit immers in het totaalbedrag van de cijnsen die hij met de heer afrekent (die 32 gulden waarover discussie was). De eerste betaling als cijnsplichtige doet hij in het jaar dat hij zijn laatste afrekening maakt. Dit blijkt uit het *gemeynboek* en de afrekening die Jan Adriaensse, de opvolger van Jan Vander Schueren, maakt met diens erfgenamen in maart 1541 (AdR 0692). Jan Adriaensse begon als rentmeester in mei 1540 en rekent in zijn eerste afrekening (AdR 0635) nog logieskosten af in de herberg van Jan Vander Schueren tot december 1540.

Wanneer we naar de sterfdatum van Frederik II van Renesse kijken († Breda 19/5/1538) zien we dat de wisseling van rentmeester en schout door Frederiks zoon, Jan VIII van Renesse, is doorgevoerd toen die het beheer van Oostmalle in handen kreeg.

Ook Jan Bils heeft een beemd: *'dezelfde Jan Bil van een beemden rijdende [= gelegen langs de erven van] met de klooster, Jan Adriaens en Anthonis Goosens – 6,5 denier'* waarvoor hij pas in 1537 betaalt (de letter 'e' in het eerste alfabet). Voor zijn twee andere gronden betaalt hij al vanaf 1533. Blijkbaar gaf Frederik II van Renesse het hooilandje in erfcijns uit vanaf 1537. Wij zouden dan een eenmalige betaling van 'het voorlijf' moeten terugvinden in de afrekeningen van de rentmeester. Met dit 'voorlijf' betaalde de nieuwe cijnsman voor de aankoop van het eigendomsrecht. We vinden echter geen afrekening in het Renesearchief en kunnen dit dus niet controleren.

3.4 ZIJN DE TITULARISSEN OOK 'INWONERS'?

Van de 84 cijnsplichtigen met beschreven percelen vallen alleen Andries Borchmans (overleden) en Jan De Bie (overgenomen door zijn weduwe) weg. Maar niet alle 82 resterende cijnsplichtigen zijn 'inwoners' van Oostmalle.

Er zijn in de eerste plaats de inwoners van andere dorpen die in Oostmalle gronden hebben: Sebastiaan Jacobs van Gierle, Peter Godevaerts van Antwerpen, Jan de smid en Henrik Van Dyvoort van Westmalle en heer Willem van Berchem. De cijnsmannen uit de naburige dorpen zullen waarschijnlijk zelf hun grond bewerkt hebben, maar Willem van Berchem bezat het *'goed geheten Nergenaert houdende bad dan [= meer dan] 4 bunder gelegen te Bruel midden in zijn zelfs erve – 4 schelling 1 denier.'* Als eigenaar moest hij de cijns betalen, maar die recupereerde hij van zijn pachters, meer dan waarschijnlijk inwoners van Salfen. Hij was geen inwoner van Oostmalle.

Peter Godevaerts bezat *'de helft van omtrent 6,5 bunder heiden gelegen aan de galgevoort oostwaarts aan de karbaan – 2 schelling 7 denier.'* Het oppervlak van de heide is te groot om als winnend land geëxploiteerd te zijn. Peter was misschien wel de eerste Antwerpenaar met een buitenverblijf in Oostmalle maar geen inwoner van het dorp.

Deze 5 cijnsplichtigen mogen we dus aftrekken van 82 als we op zoek zijn naar het aantal inwoners van Oostmalle.

Naast deze 'vreemdelingen' waren er ook nog 'instellingen' onder de resterende 77 cijnsplichtigen. Schout Vander Schueren noteerde de blauwbroeders (ook aalmoezeniers genoemd) van Antwerpen, de kerk van Oostmalle en het klooster van de paters kartuizers⁷.

De blauwbroeders⁸ bezaten 2 bunder heide en betaalden daarvoor 2 schelling. De perceelbeschrijving eindigt echter met: *'... Hier af geldt Jan de Bie – 6 denier en Marieken Haest – 18 denier.'* Beiden komen als cijnsplichtigen voor en huurden de grond van de blauwbroeders.

De kerk van Oostmalle bezat gronden die meestal als legaat in haar bezit gekomen waren. Er wordt één perceel beschreven: *'De kerk van Oostmalle op de donk aan de Aerst geheten de Sneeuwwaters beemd houdende omtrent 2 dagmaat met een busschelken [= bosje] daar vooraan gelegen, noord en oost aan Joos Henckaerts erve en west aan 's heren straat – 12 denier.'* We mogen aannemen dat dit verpacht werd. Als 'inwoner' van Oostmalle mogen we de kerk echter niet tellen.

De paters kartuizers hadden veel gronden op Salfen. Het cijnsboek noemt 13 percelen, samen 31,2 bunder waarop 486 denier cijns betaald werd. Het gaat vooral over veel heiden, een kleine beemd, een hakhoutbosje, een kleine akker en een huis met erf. Zij zijn de dikste klanten in het cijnsboek. We mogen veronderstellen – omdat dit nog een zeer actief klooster was – dat het klooster de gronden ten eigen bate bewerkte. Mogelijk had het hier, op de zandgronden van Salfen, een schaapskudde met een of meerdere herders die het klooster van wol en vlees voorzagen maar die het ganse jaar op de heide leefden en voor hun eigen onderhoud zorgden. Omdat er ook sprake is van een 'huis en erf' vermoed ik zelfs dat het kloosterlingen waren die hier verbleven. Ik reken ze echter niet tot de inwoners van Oostmalle. Zeker als het kloosterlingen waren vielen ze buiten de jurisdictie van de heer van het dorp.

Het aantal mogelijke gezinshoofden/cijnsplichtigen zakt hiermee tot 74.

Alleen het klooster van Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie-in-de-tempel levert als 'instelling' inwoners van Oostmalle op: in 1529 telde men 36 mensen. Er is veel kans dat dit in 1533 ongeveer evenveel inwoners waren.

Als nettoresultaat houden we dan 73 cijnsplichtige Oostmalse gezinshoofden over en 36 mensen verbonden aan het klooster.

4 DE EXTRAPOLATIE NAAR DE HELE BEVOLKING

4.1 HET CIJNSREGISTER ADR 0588

Zoals beschreven in § 3.2 moesten de rentmeesters na verloop van tijd een cijnsregister, een zogenoemde 'klapper', maken om de cijnzen correct te kunnen innen. Het document AdR 0588 uit het Renesseearchief is zo een klapper.

Onderstaande foto toont een 'typische' bladzijde uit de klapper, met de gegevens voor Margriet Dreyseleer.

⁷ Kartuizerklooster Sint-Catharina-op-de-berg-Sinaï te Antwerpen, gevestigd op het Kiel in de Sint- Rochusstraat (1323-1542). Thans in het bezit van het Instituut voor Tropische Geneeskunde. Deze kartuizers verhuisden naar Lier. (nl.wikipedia.org/wiki/Kartuizers, geraadpleegd 15/1/2019)

⁸ 'De blauwbroeders waren noch paters, noch ordebroeders, maar eenvoudig oude mannen die broederlijk samenleefden en de blauwe stadslivre droegen, waaruit hun naam is voortgekomen' volgens Floris Prims (Antwerpiensia 1932 - hoofdstuk 26).' Zij waren vooral actief als aalmoezeniers. (citaat uit Goovaerts, B. en Schepens, P., *Antwerpse steegjes en godshuizen*, p. 11, te vinden op www.historyofsocialwork.org, geraadpleegd 15/1/2019)

Margriet Dreyseleer Clapper 3
int heel boeck

fol — 11	van quarter mouts		
		int Gemeynboeck	
folo — 7	van een ② twee fette luis	clapper 3	o — 10 $\frac{3}{4}$
folio — 8	op een heyblock genaemt		
	Geis block	_____ o	— 2 $\frac{3}{4}$
folio — 13	op t'huwees block	int Ho: 8	o — 2 $\frac{11}{40}$
fol — 14	op een coren block	_____ o	— 1 $\frac{1}{4}$

Cloester boeck Clapper 3

fol — 7		_____ o	— 2
fol — 9	op een hoeywasken	_____ o	— 0 $\frac{1}{7}$ myten
fol — 9	op een hoeywasken	_____ o	— 0 $\frac{1}{8}$ myten

Detail van folio 13 recto van de *Taeffel der Chynsen vande dry besondere boecken*, in het Archief de Renesse nummer AdR 0588. Dergelijke lijsten moesten de rentmeester toelaten om in het cijnsboek de betaling van de cijns in te schrijven. De tekst luidt:

Margriet Dreyseleer clap[er] 3 int heel boeck: fol[i]o 11 een quartier mouts
int gemeynboeck clapper 3: fol[i]o 7 een hoen en[de] twee schell[ing] facit — 0 [gulden] — 10 $\frac{3}{4}$ [stuiver], folio 8 op een heyblock genaemt Geis block — 0 — 2 $\frac{3}{4}$, folio 13 op t'huwees block int ge[meyn] b[oeck] — 0 — 2 $\frac{11}{40}$ stuiver, fol[i]o 14 opt corenblock — 0 — 1 $\frac{1}{4}$
cloester boeck clapper 3: fol[i]o 7 — 0 — 2, fol[i]o 9 op een hoeywasken — 0 — 0 $\frac{1}{4}$ [stuiver] 3 myten, fol[i]o 9 op een hoeywasken — 0 — 0 $\frac{1}{8}$ [stuiver] 3 myten
(foto Leo Van Herwegen)

Vermits we in de klapper Jacobus Allaerts als schout en gewezen secretaris genoteerd zien, mogen we het document op het einde van de 17de eeuw dateren. Of hij de auteur is, is niet vast te stellen. Op folio 19 recto zijn ook betaaljaren ingevuld (1692 tot 1698). In 1698 werd J. Allaerts ontslagen als rentmeester.

We geloven dat het document compleet is omdat op de eerste bladzijde de titel *Taeffel der Chynsen vande dry besondere boecken* geschreven staat. Het document wordt afgesloten met een afschrift van het *gemeynboek*.

Het namenregister wordt opgebouwd per cijnsman. Telkens wordt voor elk van de drie cijnsboeken de bladzijde in het cijnsboek vermeld waarop het cijnsplichtig perceel beschreven staat en de hoogte van de cijns. We kunnen dus het aantal cijnsplichtigen bepalen, het aantal percelen per cijnsboek dat in hun bezit is en de hoogte van het cijnsbedrag (in natura of gulden courant).

4.2 DE TITULARISSEN IN ADR 0588

Per titularis worden per cijnsboek de belaste percelen en de cijns opgegeven. Er worden 122 namen genoemd. Vermits we op zoek zijn naar inwoners van Oostmalle sluiten we opnieuw de instellingen uit.

We tellen er drie: de aalmoezeniers van Antwerpen (met alleen percelen in het *gemeynboek*, 2 stuks), de tafel van de Heilige Geest van Oostmalle (met alleen percelen in het kloosterboek, 4 stuks) en de kerkfabriek (1 pand in het *gemeynboek*, 1 in het heelboek). Deze drie vallen dus niet onder de categorie inwoners. Het klooster van de kartuizers wordt niet vernoemd.

Dikwijls wordt de naam van de titularis gevolgd door 'erfgenamen'. Dit beschouwen we als een 'gezinshoofd', weliswaar met minstens één ouder minder, maar met het maximum aan kinderen. We kunnen hiervoor evengoed 5 personen per gezinshoofd rekenen.

Per verzameling van percelen zien we soms meer dan één cijnsplichtige vernoemd worden. Vermits we nergens data vinden, kunnen we niet vaststellen of we met opeenvolgende eigenaars te maken hebben of met eigenaars die de percelen samen bezitten en delen. Soms komen de namen voor als afzonderlijk vermelde titularissen. Omdat we op zoek zijn naar een getalmatige verhouding tussen cijnsplichtigen van verschillende cijnsboeken mogen we veronderstellen dat dit euvel gelijkmatig verspreid voorkomt in het ganse cijnsregister. Het effect op de nauwkeurigheid ligt bij alle cijnsboeken gelijk en heeft dus geen invloed op de onderlinge verhoudingen. Dit geldt ook voor de onduidelijkheden rond 'erfgenamen' of 'consorten' en zelfs rond 'vreemdelingen'.

De buitendorpsen worden afzonderlijk beschreven op het einde van het register, met slechts onvolledige verwijzingen naar cijnsboek of aantal percelen. Ze werden niet opgenomen in de verwerkte gegevens.

4.3 BEVOLKING IN OOSTMALLE IN 1533

We tellen 119 titularissen/inwonende gezinshoofden. Hiervan hebben er 65 één of meer panden in het *gemeynboek*, 59 bezitten percelen in het heelboek en 79 bezitten percelen in het kloosterboek.

Van het *gemeynboek* worden 201 percelen beschreven bij die 65 titularissen, van het heelboek 124 en van het kloosterboek 186.

Wanneer we alleen het aantal cijnsplichtigen van het *gemeynboek* kennen, mogen we stellen dat we 54,62% van het totaal aantal cijnsplichtigen beschreven hebben. In 1533 tellen we 73 cijnsplichtigen in het *gemeynboek*. Als die 54,62% uitmaken van alle cijnsplichtigen, dan komen we op een aantal 'gezinshoofden' van 134. Tellen we 5 inwoners per gezinshoofd, dan komen we aan een bevolkingscijfer van 670 inwoners.

We nemen aan dat we ook alle 'armen' geteld hebben. Er zijn 42 titularissen met slechts één pand, wat zo'n 210 personen zou betekenen. Dat is zowat 1/3 van 670 inwoners, dus ruim meer dan de schatting van 1 op 4 inwoners die arm zijn.

We stelden ook vast dat de pachters van de hoeven van de heer (Hooiberghoeve en Bruinkenshoeve) geen cijnsplichtige panden bezaten. We mogen dus nog 2 families extra rekenen.

Met de bewoners van het klooster meegerekend zou de bevolking van Oostmalle omstreeks 1533 zo'n 700 inwoners bedragen.